

ความตายในมิติพระพุทธศาสนา
DEATH IN BUDDHIST DIMENSION

อุดมพร ชันไพบูลย์¹

Udomporn Chanpaiboon

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2553

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักคำสอน เรื่องความตาย แนวปฏิบัติต่อความตาย ประโยชน์และคุณค่าของความตายตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และนำเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับความตายในมิติพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ในระดับปรมาตม์ ความตาย คือ ความแตกทำลายแห่งขั้นชีวิตไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นไปตามอิทธิพลของกรรม จิต อุดม อาหาร เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วดับไป คือ ตาย หากต้องการพ้นจากความตาย ต้องทำลายกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันด้วยการปฏิบัติตามหลักอริยมรรค การรู้และเข้าใจความตายจะทำให้ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ด้วยกิเลส มีสติ ไม่ประมาท สามารถนำความรู้ความเข้าใจความตายมาเป็นเครื่องมือสร้างแรงบันดาลใจ อบรมฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้เกิดปัญญาในทางธรรม ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความหมาย มีคุณค่า หากปฏิบัติตามหลักอริยมรรคจนบรรลุธรรมขั้นสูงก็จะได้ประโยชน์จากความตายสูงสุด พ้นไปจากการเกิดการตายอย่างสิ้นเชิง คือ นิพพาน จึงถือได้ว่าการเรียนรู้และเข้าใจความตายเป็นจุดเริ่มต้นของการพ้นทุกข์ โดยสามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับความตายในมิติพระพุทธศาสนาได้เป็น **สัจจมรณุปปมาท** ซึ่งหมายถึง การเรียนรู้ความจริงของชีวิต คิดและปฏิบัติต่อความตายอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความไม่ประมาท

คำสำคัญ : 1. ความตาย 2. พระพุทธศาสนา 3. องค์ความรู้ใหม่

ABSTRACT

This thesis bears the main objective to study the concept of death, how to deal with death, the advantages or values of death in Buddhism, and to propose the new body of knowledge related to death in Buddhism. The results of research were according to Buddhism, death, on the supra mundane sphere, means the destruction of Rupa (formation) and Nama (appellation). It continues living because of four supportive factors, namely, Kamma (deed), Citta (mind), Uta (temperature) and Ahara (nutrition), and also falls under the common rules of Aniccata (impermanence), Dukkata (destructibility) and Anattata (selflessness). Such a contemplation will lead to the realization of the fact that both living and non-living things are subject to the law of "Rise-Exist-Decline. Thus, to transcend the death requires the practice of

¹ นักศึกษาหลักสูตรดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

the Noble Eightfold Path. The study of the death issue leads to a better understanding of life which will signal a warning of not being deluded with the cravings, and how to live a life full of vigilance, mindfulness and awareness. The negative dimension of life will be treated as a lesson to teach and train oneself, and as a motivation to live a meaningful and virtuous life in compliance with the Buddhist teachings. The concept of death is, therefore, regarded as the "corner stone" on which the deliverance of suffering will be built through the austere practice of the Noble Eightfold Path aimed at the achievement of the Summum Bonum, the greatest benefit deliverable by Death. The newly-initiated knowledge resulting from the research to be proposed here is **SACCAMARAṆAPPAMĀDA**. It can be concluded that realizing the truth of life, contemplation of life righteously and treat the death in the right way will create non-negligence.

Key words : 1. Death 2. Buddhist Dimension 3. Newly-initiated knowledge

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่ทำการวิจัย

ความตาย เป็นสิ่งที่มีขึ้นกับสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ความไม่เข้าใจความตายทำให้บุคคลมองความตายเพียงมิติทางกายภาพ เมื่อชีวิตดำเนินไปถึงความตายก็หมายความว่า ชีวิตจบสิ้นลงอย่างสิ้นเชิง จึงดำเนินชีวิตอย่างไร้ทิศทาง หากมองความตายครอบคลุมองค์ประกอบทั้งหมดของชีวิตแล้วจะพบว่า ความตายจะสะท้อนให้เห็นความจริง ความหมาย และคุณค่าของชีวิต จึงควรศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับความตายตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้รู้และเข้าใจความตายตามความเป็นจริง เข้าใจในธรรมชาติของชีวิต มีแนวทางปฏิบัติต่อความตายที่ถูกต้อง เห็นคุณค่าของความตาย สามารถนำความตายไปใช้ประโยชน์ และพัฒนาชีวิตให้ยิ่งขึ้นไป

2. โจทย์วิจัย

บุคคลสามารถเห็นคุณค่าของความตาย และนำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความตายมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้มากน้อยเพียงใด

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 3.1 เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องความตายในพระพุทธศาสนา
- 3.2 เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติต่อความตายในพระพุทธศาสนา
- 3.3 เพื่อศึกษาประโยชน์และคุณค่าของความตายตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา
- 3.4 เพื่อนำเสนอแนวทางการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ
“ความตายในมิติพระพุทธศาสนา”

4. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 4.1 ทำให้ทราบหลักคำสอนเกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา
- 4.2 ทำให้ทราบแนวปฏิบัติต่อความตายในพระพุทธศาสนา
- 4.3 ทำให้ทราบประโยชน์และคุณค่าของความตายตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา
- 4.4 ทำให้ได้รับความรู้จากการศึกษาเกี่ยวกับความตาย มาประมวลสรุปรวมประสานให้สอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ ปรับเป็นแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “ความตายในมิติพระพุทธศาสนา” สร้างคุณภาพการต่อการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับความตาย
- 4.5 ทำให้สามารถนำองค์ความรู้ใหม่ อันเป็นผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาต่อไป

5. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ด้วยการศึกษาวเคราะห์หลักคำสอนเรื่องความตาย แนวปฏิบัติต่อความตายในพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสศ คัมภีร์สำคัญอื่น ๆ รวมทั้งตำรา เอกสารทางวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความเกี่ยวกับความตาย และออกแบบคำถามไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา นำคำสัมภาษณ์ที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เชื่อมโยงให้สัมพันธ์สอดคล้องกับผลการศึกษาจากเอกสาร อย่างเป็นระบบ สรุปรวมเป็นผลการวิจัย นำเสนอประโยชน์และคุณค่าของความตายตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา สร้างคุณภาพการต่อการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับความตายเป็นแนวทางการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “ความตายในมิติพระพุทธศาสนา” ด้วยการอธิบายเชิงพรรณนา

6. ผลการวิจัย

ในพระพุทธศาสนา กำเนิดของชีวิตสัตว์ในครรภ์มารดาตามกระบวนการธรรมชาติต้องประกอบ ด้วย บิดามารดาได้ร่วมกัน (มาตาศิวโร จ สุนนิตติตา) คือ มีเพศสัมพันธ์ต่อกัน มารดาอยู่ในระยะที่จะให้กำเนิดได้ (มาตา จ อุตุนิ โหติ) คือ มารดาอยู่ในวัยมีประจำเดือน และครรภ์พะได้ตั้งขึ้น (คนุรพโพ จ ปจฺจุปฺภูจฺโติ โหติ) คือ มีวิญญาณมาปฏิสนธิหรือมีสัตว์มาเกิด (ม.ม. 12/452/487) องค์ประกอบทั้ง 3 อย่างนี้ ต้องเกิดขึ้นพร้อมกัน จะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ ชีวิตจึงเกิดมีขึ้นจากการอิงอาศัยกันขององค์ประกอบทางรูปกับนาม โดยมีต้นเหตุและผลของกรรมยึดโยงปรุงแต่งรูปแบบของชีวิตให้เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ เมื่อเกิดมาแล้ว หน่วยชีวิตทั้ง 2 ก็ต้องอาศัยกันและกันไปตลอดเพื่อความเจริญเติบโตและให้ชีวิตดำเนินไปตามอิทธิพลของ กรรม จิต อุตุนอาหาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 35)

องค์ประกอบที่มาประชุมกันเป็นชีวิต เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ เป็นรูปต่าง ๆ ประกอบด้วยชั้น 5 ได้แก่ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น (วิ.ม. 4/20/24-26) ในระดับปรมาตม์ จำแนกรายละเอียดปลีกย่อยของชั้น 5 เป็นปรมาตมธรรม 3 คือ รูป จิต และ เจตสิก (ม.อ. 14/684-689/437-441) ในลักษณะธาตุ มนุษย์ประกอบด้วยธาตุขั้นมูลฐาน 6 อย่าง คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ (ที.ปา. 11/319/259, ม.อ. 14/679/436, อภิ.วิ. 35/114-120/101-105)

ความตาย หมายถึง ความแตกทำลายแห่งชั้น ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ในชาติหนึ่งภพหนึ่ง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547, หน้า 1-2) คือ อาการที่สืบเนื่องกัน ความดำรงอยู่ความเป็นไป ความหล่อเลี้ยง ในชาติภพหนึ่งยุติลง ชีวิตฝ่ายรูปและฝ่ายนามดับไป สิ้นสุด ถูกทำลายหรือหายไป ภาวะที่จิตหรือวิญญาณในภพภูมิปัจจุบันดับลง ไปเกิดหรืออุบัติขึ้นในภพใหม่ ตามผลกรรมที่เคยกระทำไว้ ทอดทิ้งร่างกายให้เป็นซากศพ เสมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา โดยกำหนดความตายด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ อายุ ใ่อุ่น และ วิญญาณ ละจากกายไปเมื่อใดก็ถือว่าสัตว์นั้นตาย (ส.ข. 17/247/174, ม.ม. 12/502/542-543)

ความตายมี จุด ความเคลื่อนไปจากปัจจุบันภพเป็นลักษณะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540, หน้า 181) หมายถึง จุดจิตดับจากภพนี้ไปสืบต่อกับปฏิสนธิจิตในภพใหม่ ความตายของผู้ที่มีกิเลสจึงมีลักษณะของความเคลื่อนไปจากปัจจุบันภพ ในระดับปรมาตม์ ความตาย มีลักษณะของความแตกทำลายแห่งชั้น ธาตุในแต่ละชั้นหยุดทำหน้าที่ รูปชั้นและนามชั้น แตกทำลายไป ไม่สามารถทำงานร่วมกัน จึงทอดทิ้งร่างกายหรือรูปกายไว้ในโลก ความขาดการติดต่อกันไปแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่ในภพหนึ่ง ชีวิตรูปของชีวิตในช่วงหนึ่งหรือรอบหนึ่งสิ้นสุดลง

พิจารณาจากกรอบของไตรลักษณ์ ความตาย ก็คือรูปแบบหนึ่งของอนิจตา ทุกขตา และอนัตตา ชีวิตมนุษย์ก็ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาตินี้ เพราะชั้นทุกชั้นล้วนเกิดจากเหตุปัจจัย จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (อ.ต.ก. 20/576/368-369) กล่าวโดยปรมาตมธรรม รูป จิต เจตสิก ล้วนเป็นสังขารที่ถูกปรุงแต่งขึ้นทั้งสิ้น ย่อมไม่เที่ยง มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมสลายไป ตามแรงบีบคั้นของเหตุปัจจัยตลอดเวลา จึงเป็นทุกข์ รูป จิต เจตสิก ล้วนเกิดจากการประชุมกันขององค์ประกอบ กำหนดว่าเป็นตัวตนที่แน่นอนไม่ได้ จึงเป็นอนัตตา และตัวการที่ปรุงแต่งให้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาก็คือ กรรม จิต อุด และ อาหาร ดังนั้น เมื่อชีวิตเกิดขึ้นมาแล้ว ย่อมคุมกันเป็นรูปร่างอยู่ได้เพียงชั่วขณะ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลายไปตามเหตุปัจจัย คือ ตาย ไปในที่สุด

การตายเกิดจากอำนาจของกรรมที่ตกแต่งให้เกิดขึ้น ส่งเสริม ปกป้องรักษาชีวิตให้ดำรงอยู่หมดสิ้นอำนาจลงไม่ผลิตกัมมชรูปขึ้นมาสืบต่อทดแทน หทัยวัตถุอันเป็นที่ตั้งที่อาศัยของจิตจึงเสื่อมกำลังลง ทำให้จิตกับเจตสิกทำงานได้ไม่เต็มที่ ขณะกำลังจะตาย พุทธิภาพของจิตจะแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ มรณสันนกาล กาลหรือเวลาใกล้ดับจิต และ มรณสันนวิถี วิธีใกล้ดับจิตหรือใกล้ตาย ระหว่างนั้นจะปรากฏนิมิต คือ กรรม

กรรมนิมิต คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นบอกให้รู้ว่าจะไปเกิดในภพภูมิใด (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548, หน้า 31) จิตจะหน่วงเอากรรม กรรมนิมิต หรือ คตินิมิต ที่ปรากฏเป็นอารมณ์ เมื่อกำลังของจิตอ่อน จุติจิตจึงเกิดขึ้น กัมมชรูปสุดท้ายที่เกิดขึ้นจะดับไปพร้อมกับจุติจิตซึ่งเป็นจิตสุดท้าย จากนั้น จิตจะถูกค้นหาและสังขารทั้งหลายซัดไปด้วยอำนาจแห่งสันตติ ให้ทิ้งที่อาศัยเดิมคือหทัยวัตถุไปได้ที่อาศัยใหม่ตามอำนาจกรรมที่สร้างขึ้น (อภิ.วิ.อ. 47/262-263, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540, หน้า 315-317) เมื่อกัมมชรูป จิตชรูป อาหารชรูป อุตฺตชรูป ดับไป รูปชีวิตินทรีย์ซึ่งยึดโยงกัมมชรูปไว้ก็หมดอำนาจลง อรูปชีวิตินทรีย์ซึ่งควบคุมจิต เจตสิกให้ทำหน้าที่ได้และมีความสัมพันธ์กับรูปชีวิตินทรีย์ก็ดับลง ส่งผลให้การสืบต่อในภพชาติขาดลง อายุ คือ ความสืบเนื่อง ความหล่อเลี้ยง ขาดไป ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ไออุ่น คือ เดโชธาตุที่เกิดจากกรรม อาศัยอายุ หรือชีวิตินทรีย์ดำรงอยู่สงบลง วิญญาณ หรือ จิต ดับลงแล้วไปปฏิสนธิในภพอื่น ก็ถือว่าสัตว์เปลี่ยนจากความมีชีวิตไปสู่ความตาย

ในการปฏิบัติต่อความตายขณะที่ชีวิตเป็นปกติ ควรคิดแบบโยนิโสมนสิการ จะทำให้รู้และเข้าใจความตายตามความเป็นจริง นำไปสู่การพ้นจากวังวนแห่งความตายได้ (ม.อ.อ. 7/109) พิจารณาตามหลักไตรลักษณ์ จะเห็นว่า ชั้นที่ 5 ที่ประกอบขึ้นเป็นมนุษย์ ล้วนเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ชีวิตเมื่อเกิดมาแล้ว จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลาย คือ ตาย ไปในที่สุด พิจารณาตามหลักปฏิจาสมุปบาท จะเห็นว่าชีวิตคือกระแสของเหตุปัจจัยที่ไหลต่อเนื่องกันไป トラバドที่ยังมีเหตุปัจจัยของกันและกันอยู่กระแสนระส่ำระสายของชีวิตก็ยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง พิจารณาตามหลักอริยสัจ 4 ก็จะเห็นว่า ทุกข์ คือ ความตายที่มีแก่ชีวิต สมุทัย คือ สาเหตุของความตาย เมื่อสืบสาวสาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องก็จะพบว่า ความตายมีเพราะชาติ คือ การเกิด และชาติมีขึ้นได้เพราะอวิชชา กิเลส ตัณหา นิโรธ คือ ความดับ ด้วยการทำลายสาเหตุของความตาย คือ กิเลส ตัณหา หรือสืบลี้กลงไปตามกระบวนการแห่งปฏิจาสมุปบาทก็จะโยงไปถึงอวิชชา มรรค เป็นข้อปฏิบัติให้พ้นจากความตาย คือ การปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส ตัณหา อวิชชา เหตุปัจจัยของความตายให้หมดไป

การปฏิบัติต่อความตายด้วยการมีสติ ระลึกถึงความตายด้วยความไม่ประมาท ซึ่งจะทำให้เข้าใจธรรมชาติอันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำให้พ้นจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นวิธีหนึ่ง คือ การเจริญมรณัสสติ (อ.จ.เอก. 20/179-180/39-40, 224/54-55) โดยการระลึกถึงความตายที่จะมีมาถึงตนเป็นธรรมดา เพื่อทำให้จิตสงบจากอกุศลธรรม เกิดความไม่ประมาท ไม่ถ่วงลงไปในทางเสื่อม เร่งทำความดี ซึ่งถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเจริญรุ่งเรืองทางด้านจิตใจ ช่วยให้ไม่หวาดกลัวความตาย ยอมรับความตายได้อย่างสงบ ไม่ทุกข์ทรมาน

ในการปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือผู้ใกล้ถึงแก่ความตาย ควรแนะนำให้ผู้ใกล้ตาย น้อมจิตศรัทธาในพระรัตนตรัย ระลึกถึงสิ่งดีงาม ละความห่วงใย ปล่อยวางสิ่งทั้งปวง ให้ผู้ใกล้ตายยึดสิ่งที่ดีเป็นอารมณ์สุดท้าย

ก่อนตาย จะช่วยให้ผู้ใกล้ตายยอมรับความตายและเผชิญกับความตายอย่างกล้าหาญ ตายอย่างสงบ มีสติรู้ตัว ไม่ทรมานทรมาย ตายแล้วมีสุคติเป็นที่ไป

เมื่อตนเองใกล้ถึงแก่ความตาย นอกจากจะน้อมจิตศรัทธาในพระรัตนตรัยแล้ว ควรมิตติและปัญญาเห็นว่า ไม่มีใครตาย ไม่มีใครตาย มีแต่การเสื่อมสลายแตกดับของขันธ ชาติ ที่เป็นไปตามวิถีของธรรมชาติ ไม่มีอะไรดับสูญ มีแต่การเปลี่ยนแปลงสภาพเท่านั้น ก็จะสามารถปล่อยวางสิ่งต่าง ๆ ลงได้ ในภาวะใกล้ตายก็ระลึกถึงธรรมและความดีที่กระทำมา ระลึกถึงภพภูมิที่ดี เพื่อให้จิตยึดหน่วงอารมณ์ที่ดี เข้าถึงภาวะลุ่มลึกทางจิตใจ ปลดปล่อยความทุกข์ ยกจิตขึ้นอีกระดับหนึ่งได้

การรู้และเข้าใจความตายอย่างถูกต้องมีประโยชน์และคุณค่าดังนี้

1) ทำให้รู้จักและเข้าใจชีวิต รู้ว่าชีวิตประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ รูป กับ นาม หรือ กาย กับ จิต เมื่อมนุษย์ตายลง เฉพาะกายจะถูกทอดทิ้งไว้ในโลกนี้ นำเปื้อน ผุพังสลายไป ส่วนจิตหรือวิญญาณกับกิเลส ตัณหา และผลกรรม คือ บุญ บาป ที่สั่งสมไว้จะสืบต่อไป โดยจะไปหลอมรวมกับวัตถุหรือสสารชุดใหม่ ในภพใหม่ ตามอำนาจของกรรม คือ บุญหรือบาปที่ได้กระทำเอาไว้ก่อนตาย ครอบงำที่ยังมีกิเลสเป็นตัวยึดโยงหรือหล่อเลี้ยงอยู่ ในการดำเนินชีวิต

2) ทำให้มีแนวทางการดำเนินชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท รีบเร่งสร้างกุศลกรรม ทำประโยชน์ให้กับตนเองควบคู่ไปกับประโยชน์ของผู้อื่น ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ยึดติดถือมั่น ไม่ลุ่มหลงมัวเมา มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ดำรงชีวิตชีวิตอย่างมีความหมาย ในขั้นสูงขึ้นไป ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติตามมรรค 8 จนยุติการเวียนว่ายตายเกิดลงได้

3) ทำให้รู้เท่าทันชีวิต รู้ว่าชีวิตอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ความรู้เท่าทันความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาจะทำให้ไม่ตกเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลง ไม่ตกเป็นทาสของความสุขที่ปรุงแต่งจากภายนอก ไม่ประมาทในทรัพย์สินสมบัติวิฤต คนรักใคร่คุ้นเคย ไม่เป็นคนอวดดีถือดี

4) ทำให้อบรมฝึกฝนพัฒนาชีวิต การรู้และเข้าใจความตายสามารถทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่ยิ่งใหญ่ของชีวิต ในฐานะที่เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะยังทรงเป็นปุถุชน ได้พบเห็นความแก่ ความเจ็บป่วย ความตาย ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจให้พระองค์ทรงสละราชสมบัติ เสด็จออกแสวงหาวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในที่สุดพระองค์ก็ตรัสรู้ บรรลุถึงความจริงแห่งชีวิต ทำให้เป็นผู้ไม่ติดในความสุขและความสำเร็จทางกามทั้งหลาย เป็นผู้พร้อมที่จะตายโดยไม่เกิดความทุกข์ ความเศร้าโศก มีโอกาสค้นพบสิ่งที่ดีงามของชีวิต ทำให้ชีวิตมีความหวัง เพราะความเข้าใจความตายจะช่วยกระตุ้นให้ประกอบคุณงามความดีอย่างสม่ำเสมอ เมื่อตายไปกรรมดีย่อมนำไปสู่สภาพหรือภพภูมิที่ดี ทำให้ได้ชีวิตใหม่ที่ดีกว่า และอีกแง่มุมหนึ่ง การตายโดยไม่เกิดอีกก็คือความหวังของชีวิตเช่นกัน โดยนัยนี้ จะทำให้เพียรพยายามฝึกฝนอบรมพัฒนาตนให้ดีขึ้นหรือให้ดียิ่งขึ้นไป นำความรู้ความเข้าใจในเรื่องความตายมาเป็นเครื่องช่วยพัฒนาชีวิต ทำให้ก้าวหน้าไปในทางธรรมได้อย่างถูกต้อง

5) ทำให้สามารถช่วยเหลือผู้ใกล้ตายได้ พระพุทธเจ้าทรงให้คำแนะนำแก่พระสาวกและผู้ใกล้สิ้นชีวิตว่า ควรน้อมจิตศรัทธาในพระรัตนตรัย และความมั่นใจในศีลหรือความดีที่ได้ประพฤติปฏิบัติมา และความห่วงใยและปล่อยวางในสิ่งทั้งปวง (ส.ม. 19/1419–1423/431–432, 1597/499) อันเป็นแนวทางอย่างดีสำหรับการให้ความช่วยเหลือทางจิตใจแก่ผู้ใกล้สิ้นชีวิต ด้วยการแนะนำให้ผู้ใกล้ตายเข้าใจธรรมชาติว่า ร่างกายต้องแก่ เจ็บ และตายทุกคน ไม่มีใครรักษาร่างกายเอาไว้ได้ แต่จิตใจยังมีแรงปรารถนาจะไปเกิดอีก จึงควรระวังรักษาจิต ไม่ให้จิตมีอารมณ์เศร้าหมองไปกับความเจ็บป่วยของร่างกาย ให้ผู้ป่วยมีจิตใจจดจ่ออยู่กับสิ่งดีงาม ด้วยการให้ผู้ป่วยมีศรัทธาในพระรัตนตรัย ระลึกความดีงามที่ได้ประพฤติปฏิบัติมา เพื่อให้ผู้ป่วยรักษาใจให้สงบ ไม่คิดฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์ที่เศร้าหมอง ยึดความดีหรือสิ่งที่ดีเป็นอารมณ์สุดท้ายก่อนตาย เพื่อนำพาชีวิตไปสู่ที่ดี ให้ผู้ป่วยปล่อยวาง ละความยึดมั่นถือมั่น ปลดปล่อยสิ่งค้างคาใจ ด้วยการแนะนำให้ละความห่วงใย ปล่อยวางในสิ่งที่น่าพอใจและความยึดมั่นสำคัญผิดทั้งหลาย นอกจากนั้น การแนะนำผู้ใกล้ตายจะทำให้ผู้แนะนำได้เรียนรู้สัจธรรม เพราะการแนะนำช่วยเหลือให้ผู้ป่วยยอมรับความตาย หรืออาจถึงขั้นเข้าถึงภาวะไม่มีผู้ตายได้ นอกจากจะได้ทำหน้าที่ที่ควรทำ แสดงความเป็นกัลยาณมิตรและความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์แล้ว ยังทำให้ได้เรียนรู้สัจธรรมของชีวิตว่าไม่มีใครหนีพ้นความเจ็บ ความตาย ไปได้ วันหนึ่งตนเองก็จะต้องล้มป่วย มีสภาพเช่นเดียวกันนี้หรืออาจมากกว่านี้ การช่วยเหลือผู้ป่วยใกล้ตายจึงเป็นการเตือนตนเองให้เป็นผู้มีชีวิตอยู่อย่างมีสติ ไม่ประมาท รวมทั้งเป็นโอกาสในการพัฒนาตนและเสียวยาคใจตนเองไปด้วยพร้อม ๆ กัน

จากหลักคำสอนเกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา จึงสามารถสร้างรูปแบบพุทธวิธีปฏิบัติต่อความตาย เพื่อประโยชน์แก่การดำเนินชีวิต เป็นแนวทางเข้าถึงคุณค่าของความตายได้เป็น **สัจจมรณุปปมาท** คือ เรียนรู้ความจริงของชีวิต คิดและปฏิบัติต่อความตายอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความไม่ประมาท

สัจจะ – สัจจานุโพธิ	การรู้แจ้งแทงตลอดสัจจะ ศึกษาเรียนรู้และเข้าใจความจริงของชีวิต คือ ชาติ ชรา มรณะ อย่างถูกต้อง เป็นสภาพปัญญา นำไปสู่ สัจจานุปัตติ การปฏิบัติหรือกระทำอยู่เสมอเมื่อรู้แล้ว
มรณะ – มรณัสสติ	ระลึกถึงความตายทุกลมหายใจเข้าออก
มรณะ – มรณานุปัสสนา	พิจารณาความตายเพื่อให้เห็นไตรลักษณ์ในชีวิต
อัปปมาท – อัปปมาท	ไม่ประมาท ไม่เผลอเผลอในการระลึกถึงความตาย ทำให้มีสติ ระลึกรู้ทุกการกระทำของชีวิต

7. สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัย สามารถสรุปได้ว่า

7.1 ในพระพุทธศาสนา ความตาย หมายถึง ความแตกทำลายแห่งขั้นชั้น ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ในชาติหนึ่งภพหนึ่ง อาการที่สืบเนื่องกัน ความดำรงอยู่ ความเป็นไป ความหล่อเลี้ยง ในชาติภพหนึ่งยุคหนึ่ง ชีวิตฝ่ายรูปและฝ่ายนามดับไป สิ้นสุด ถูกทำลายหรือหายไป ภาวะที่จิตหรือวิญญาณในภพภูมิปัจจุบันดับลงไป เกิดหรืออุบัติขึ้นในภพใหม่ ตามผลกรรมที่เคยกระทำไว้ ทอดทิ้งร่างกายให้เป็นซากศพเสมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา โดยกำหนดความตายด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ อายุ ใ่อุ่น และวิญญาณ ละจากกายไปเมื่อใดก็ถือว่าสัปดาห์นั้นตาย

7.2 ในการปฏิบัติต่อความตายในพระพุทธศาสนา ควรพิจารณาความตายให้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ของชีวิต เห็นว่าชีวิตคือกระแสของเหตุปัจจัยที่ไหลต่อเนื่องกันไม่รู้จบ ตราบใดที่ยังมีเหตุปัจจัยของกันและกันอยู่ จึงควรดำเนินชีวิตด้วยความมีสติ ไม่ประมาท ระวังถึงความตายทุกลมหายใจเข้าออก หลีกเว้นความชั่ว รีบเร่งสั่งสมความดี ไม่ยึดติดถือมั่น เพียรพยายามอบรมฝึกฝนพัฒนาตนให้เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ขึ้น

7.3 ความตายตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีประโยชน์และคุณค่าในด้านทำให้รู้จักและเข้าใจชีวิต มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง รู้เท่าทันชีวิต รู้เท่าทันความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นำความรู้ความเข้าใจความตายเป็นเครื่องช่วยในการฝึกฝนอบรมพัฒนาชีวิต และช่วยเหลือให้ผู้ใกล้ตาย ตายอย่างสงบได้

7.4 องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “ความตายในมิติพระพุทธศาสนา” ได้แก่ สัจจมรณูปปมาทะ ซึ่งประกอบด้วย สัจจานุโพธิ มรณัสสติ มรณานุปัสสนา และอัปปมาทะ

8. อภิปรายผลการวิจัย

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องความตายเพื่อไม่ให้หวาดกลัวความตาย หรือเกิดความสลดหดหู่ ท้อแท้สิ้นหวังกับชีวิต แต่ให้นำความตามาใช้ประโยชน์ในการบริหารชีวิต เพื่อไม่ให้ชีวิตตกต่ำ สามารถพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น สมบูรณ์ขึ้น เมื่อได้ศึกษาเรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ พิจารณาไตร่ตรองประกอบด้วยเหตุผล มีความเชื่อถูกต้อง มีศรัทธาในพระรัตนตรัย เชื่อมั่นในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อกรรมและการให้ผลของกรรมแล้ว จิตใจก็จะโน้มน้ำหนักไปทางที่จะเร่งกระทำความดี และปฏิบัติพัฒนาตนให้เกิดปัญญา เข้าใจความจริงของชีวิต ความเกิดและความตาย อย่างถูกต้อง ปฏิบัติต่อความตายอย่างถูกต้อง ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท โดยระลึกและพิจารณาความตายที่จะมาถึงตนเป็นธรรมดา เห็นธรรมดาของชีวิตว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อาจตายเพียงชั่วลมหายใจเข้าหรือออก ก็จะไม่ลุ่มหลงมัวเมาในชีวิต เร่งสั่งสมกรรมดีไว้เป็นที่พึ่ง เพียรพัฒนาตนให้เกิดปัญญาที่สมบูรณ์ด้วยการปฏิบัติสมถวิปัสสนากรรมฐาน

พิจารณาความตาย เมื่อยังไม่ถึงเวลาตายก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความมั่นใจ รู้จักเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อมต่อความตาย ความพลัดพรากสูญเสียด้วยความมีสติระลึกรู้การกระทำทุกอย่าง ไม่หวาดหวั่นกลัวภัยแห่งความตาย เมื่อถึงเวลาตาย ก็สามารถยอมรับความตายได้ด้วยความรู้เท่าทัน ไม่มีความคับแค้นใจ ไม่มีความทุกข์มาบีบคั้น ไม่กระสับกระส่าย ทูรันทุราย มีสติ ไม่ตายด้วยความหลง ตายแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากพัฒนาตนเองจนบรรลุนิพพานขั้นสูง รู้แจ้งแทงตลอดในปรมัตถ์จะด้วยปัญญา พ้นจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้ก็จะพ้นจากความตายโดยสิ้นเชิง เข้าถึงความสุขอย่างยิ่ง ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย ไม่ต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏอีก

9. ข้อเสนอแนะ

9.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อให้บุคคลทั่วไป แพทย์ พยาบาล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วยใกล้ตาย นำความรู้ความเข้าใจในเรื่องความตายไปก่อให้เกิดประโยชน์ สามารถให้การดูแลผู้ป่วยได้อย่างครอบคลุมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ จึงควรมีการพัฒนาบุคลากรในด้านการเรียนรู้และเข้าใจความตายตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ฝึกอบรมบุคลากรให้มีทักษะในการปฏิบัติต่อความตาย

9.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ บุคคลทั่วไป แพทย์ พยาบาล และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วยใกล้ตายควรเรียนรู้รูปแบบการปฏิบัติ ที่จะช่วยให้ผู้ป่วยใกล้ตายเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ได้อย่างเป็นองค์รวมจากฐานความรู้แบบสหวิทยาการ สามารถนำความรู้ความเข้าใจในมิติทางสังคม วัฒนธรรม มาช่วยให้การดูแลผู้ป่วยใกล้ตายเป็นไปอย่างบูรณาการ

9.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป เพื่อความรู้และความเข้าใจในเรื่องความตายอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น จึงควรวิจัยเกี่ยวกับ พัฒนาการความหมายของความตาย กระบวนการตาย และปรากฏการณ์ของความตาย ตามแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

10. บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. สยามรณสุต เตปิฎก. เล่มที่ 4, 11, 12, 14, 17, 19, 20, 35, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2538.

_____. สยามรณสุต เตปิฎก. เล่มที่ 7, 47. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2535.

_____. วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2547.

..... วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, 2540.

..... อภิขมมุตตสกุคหปาลิยา สห อภิขมมุตตวิภาวิณี นาม อภิขมมุตตสกุคหฎีกา.
พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, 2548.

11. คำขอบคุณ

ความตายเป็นข้อจำกัดของชีวิต แต่ไม่เป็นข้อปิดกั้นโอกาสในการศึกษา การค้นคว้าวิจัยเรื่องความตายในมิติพระพุทธศาสนา นับเป็นกิจที่พึงกระทำในฐานะพุทธศาสนิกชน และรู้ว่าได้กระทำแล้วด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระเมธาวิเชียรส ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์ รองศาสตราจารย์สุเชาวน์ พลอยชุม ผู้จุดประกายความคิดให้ผู้วิจัยสนใจในเรื่องความตายและศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่องจริงจัง แนะนำแหล่งสืบค้น ให้ความละเอียดถี่ถ้วน ความถูกต้องในการอ้างอิงจากคัมภีร์ชั้นต่าง ๆ ฅณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และประธานสาขาพุทธศาสนศึกษา ผู้คอยกระตุ้นเตือนให้งานวิจัยมีความก้าวหน้า พระมหาอดิสร ธิรสีโล,ดร. (มะลิตอง) ผู้อนุเคราะห์หนังสือ เอกสาร ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้วิจัย รองศาสตราจารย์ ดร.จ่านง คันธิก ผู้ให้คำแนะนำ ช่วยค้นหา แปล ให้ความหมายของศัพท์บาลีในพระไตรปิฎก อรรถกถา

งานวิจัยนี้สำเร็จลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้วิจัยในด้านการพัฒนาชีวิตและจิตใจ หากมีผู้สนใจนำไปต่อยอดการศึกษาหรือนำไปปฏิบัติเพื่อชีวิตที่มีคุณค่า กุศลที่พึงจะได้รับ ขอน้อมเป็นพุทธบูชา และทดแทนพระคุณพ่อแม่ ครูอาจารย์ ตลอดจนให้ตนเองได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้ในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นกัลยาณมิตรในทางธรรมแก่ผู้อื่นสืบไป